

Dr. Ezgi Karadağ¹, Dr. Bahar Vardar İnkaya²

Geliş/Received : 19.10.2017
Kabul/Accepted : 12.01.2018

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı, intörn öğrenci hemşirelerin, ölmekte olan bireye bakım vermeye ilişkin tutumlarını belirlemektir.

Yöntem: Tanımlayıcı tipte planlanan bu çalışma 2017 Mayıs-Haziran aylarında Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi'nde gerçekleştirildi. Araştırmada veri toplama aracı olarak; tanıtıcı özelliklerin yer aldığı anket formu ve Frommelt Ölmekte olan Hastanın Bakımına İlişkin Tutum Ölçeği (FATCOD) ölçeği kullanıldı. Verilerin değerlendirilmesinde, tanımlayıcı istatistikler, Mann-Whitney U testi ve Kruskal Wallis testi kullanıldı.

Bulgular: Çalışmaya katılan intörn öğrencilerin %76'sının lisans eğitimi süresince ölüm ve ölmekte olan hasta bakımı ile ilgili eğitim aldığı, %72.7'sinin klinik uygulamada ölüm olgusuyla karşılaştığı, %66.9'unun ölmekte olan hastaya bakım vermeyi istediği tespit edildi. Klinik uygulamada ölüm olgusuyla karşılaşan ve ölmekte olan hastaya bakım veren öğrencilerin FATCOD ölçeği puan ortalaması daha yüksek olarak bulundu ($p=0.001$).

Sonuç: İntern öğrencilerin FATCOD ölçeği puan ortalamasının 81.59 ± 12.99 olduğu saptandı. Hemşirelik öğrencilerine eğitimleri süresince ölmekte olan bireyin bakımına ilişkin eğitimlerin verilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Ölüm tutumu, Öğrenci, Hemşire

Abstract

Aim: The aim of this study is to determine the attitudes of nursing interns towards caring for a dying individual.

Method: This descriptive study was carried out at Dokuz Eylül University Faculty of Nursing during May-June 2017. A questionnaire inquiring about descriptive characteristics and Frommelt Attitudes Toward Care of the Dying Scale (FATCOD) were used to collect data. Descriptive statistics, Mann-Whitney U test and Kruskal Wallis test were used for data analysis.

Findings: It was found that of the interns participated in the study, 76% have received training on death and dying care during undergraduate education, 72.7% encountered death during clinical practice and 66.9% were willing to provide care for a dying patient. The mean scores of the interns who encountered death in clinical practice and provided care for dying patients were found to be higher on FATCOD scale ($p = 0.001$).

Conclusion: The mean score of the interns on FATCOD scale was 81.59 ± 12.99 . It is advisable to provide nursing students with training in caring for dying individuals during their education.

Key words: Attitude towards death, Student, Nurse

1 Doç.; Dokuz Eylül Ü. Hemşirelik Fak. Onkoloji Hemşireliği AD, İzmir

2 Yrd. Doç.; Yıldırım Beyazıt Ü. Sağlık Bilimleri Fak. Ankara

Giriş

Eski çağlardan bu yana ölüm kavramı karmaşık bir konu olarak algılanmış ve özellikle tarih, antropoloji ve epidemiyolojinin de konuları arasında yer almıştır (1). Bazı bilim adamları ve filozoflar ölümü yok olma olarak nitelerken, bazıları da ölümün biçim değiştirme olduğuna inanmışlardır. Ölüm, tüm yaşayan organizmaların paylaştığı, yaşamın son aşaması olan evrensel bir olay olup bireyin psikolojik ve fiziksel anlamdaki son evresidir (2).

Ölüm düşüncesinin insan yaşamına etkisi kaçınılmazdır; ancak aşırı, ölçsüz, patolojik biçimde ortaya çıkan ölüm düşüncesi, insanın psikolojisini olumsuz etkileyebilmektedir. Ölüm karşısında geliştirilen tutumlar denge ve uyumunu yitirdikçe, bireyin kaygı düzeyi artmakta, çevreye uyum sağlaması güçleşebilmektedir (3).

Tüm dünyada artan tıbbi gelişmeler ve yaşam koşullarındaki iyileşmeler sonucunda kronik ve ölümcül hastalıklarla yaşanan süre, hastalık durumunda hekime başvuru oranları ve tüm ölümler içinde hastanede gerçekleşen ölüm oranı giderek artmaktadır. Bu faktörlerin etkisiyle, hemşirelerin ölümcül hastalığı olan hastayla karşılaşma sıklığı ve bu hastalara bakım hizmeti verme süresi de artmaktadır (4).

Ölüm ve ölümü yaklaşan hastaların bakımı, hemşirelik mesleğinin en güç ve karmaşık yönlerinden biridir. Şüphesiz ölüm gerçeği ile yüzleşmek gerek hasta ve ailesi, gerekse sağlık çalışanları için travmatik olabilmektedir. Hemşirelerin bu hastalara daha iyi bakım verebilmeleri için hastaların fiziksel ve psikolojik gereksinimlerinin neler olduğunu bilmesi, ölüme ilişkin sağlıklı bir tutum geliştirebilmiş olması ve ölüm olayını kabullenmesi gerekmektedir (3,5).

Ölümcül hastalarda, tedavi ve invaziv girişimlerden daha çok, bakım ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle hem fiziksel bakım hem de manevi bakım, hemşirelik işlevlerinde birincil duruma gelmektedir. Ancak böyle bir konumda; hastanın içinde bulunduğu durumu tanımayan ve kendi duygularının farkında olmayan hemşire çaresizlik hissedeceği için hastaya ve ailesine profesyonel olarak yardım edemeyebilir. Bu nedenle hemşirelerin öncelikle kendi duyguları,

düşünceleri dolayısıyla ölüm olayına karşı tutumlarının farkında olmaları gerekir (6,7,8). Hemşire adayı olan öğrenciler, hemşirelik eğitimi süresince ölüm olgusunu dersler içerisinde konu bazında ele almakta ve klinik uygulamalarda ölen hasta bireylerle yüz yüze gelebilmektedir. Çoğu zaman ölüm karşısında çaresizlik, yetersizlik, öfke, sıkıntı, suçlama gibi duygular yaşamaktadırlar (3). Hemşirelik öğrencilerinin ölüm olgusu karşısındaki tutumlarını belirlemeye yönelik yapılan bir çok çalışmada da; öğrencilerin bakım verirken yetersizlik, anksiyete gibi duygular yaşadıkları ve ölüm eğitimi alan öğrencilerin daha olumlu tutum sergiledikleri görülmüştür (2,4,9,10).

Hemşirelik öğrencilerinin, ölüme ilişkin olumlu tutum geliştirebilmeleri, meslek hayatında da yüz yüze gelebilecekleri bu durumla daha etkili yüzleşerek, olumsuz duygular yaşamamalarını, etkili başa çıkma düzenekleri geliştirebilmelerini ve etkin bakım verebilmelerini sağlayacaktır. Ayrıca hemşirelik intern öğrencilerinin ölüme ve ölmekte olan bireye bakım vermeye ilişkin tutumları bilirse, bu tutumları değiştirme yada olumlu tutum kazandırmaya yönelik eğitimsel girişimler yapılabilir ya da ders müfredatı bu doğrultuda biçimlendirilebilir. İntörn öğrencilerin mesleki hayata geçmeden önce, bu tutumlarının belirlenmesine yönelik Türkiye'de yapılan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu nedenle, bu konuda yapılacak çalışma verilerine gereksinim vardır. Bu çalışmanın amacı, intern öğrenci hemşirelerin, ölmekte olan bireye bakım vermeye ilişkin tutumlarını belirlemektir.

Gereç ve Yöntem

Tanımlayıcı türde olan bu araştırmanın evrenini, Mayıs-Haziran 2017 tarihleri arasında Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi'nde eğitim gören, dördüncü yıl intörn öğrencilerinin tamamı (300 öğrenci) oluşturmuştur. Araştırmada evrenin tamamının alınması hedeflenmiş, örneklem seçimine gidilmemiştir. Ancak, araştırmaya katılmayı kabul etmeme, araştırmanın yapıldığı tarihte okula gelmeme, anket verilerini eksik doldurma gibi nedenlerle araştırma 121 öğrenci (katılım oranı: %40.3) ile tamamlanmıştır.

Araştırmanın Etiği

Verilerin toplanması için Hemşirelik Fakültesi Dekanlığı'ndan yazılı izin alındı (izin alınma

tarihi:17.05.2017). Yazılı izin sonrası, araştırmaya katılan öğrencilere araştırma hakkında bilgi verildi ve çalışmaya katılma onamları alındı.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, tanıtıcı özelliklerin yer aldığı anket formu ve FATCOD ölçeği kullanılmıştır. İlgili literatür bilgileri (2,3,4) doğrultusunda hazırlanmış anket formunda, öğrencinin yaşı, cinsiyeti, en uzun süre yaşadığı yer, lisans eğitimi sırasında ölüme ilişkin bilgi alma durumu vb. içeren sekiz soru yer almaktadır.

Frommelt Ölmekte olan Hastanın Bakımına İlişkin Tutum Ölçeği (Frommelt Attitude Toward Care of the Dying Instrument / FATCOD):

FATCOD, 1988 yılında Katherine H.Murray Frommelt tarafından oluşturulmuş 30 maddeli bir ölçektir. Ölçek pozitif/ olumlu ve negatif/ olumsuz tutumları içeren eşit sayıda ifadeler içermektedir. Ölçek Likert tipi olup, 1-kesinlikle katılmıyorum ve 5- kesinlikle katılıyorum şeklinde puanlanmaktadır.

Ölçeğin puanlamasında, toplam puan negatif tutumları içeren maddeler tersine çevrilip pozitif yanıtlarla birlikte toplanarak elde edilmektedir.

Ölçekten alınabilecek toplam puan 30–150 arasında değişmekte olup, alınan puanın artması olumlu tutumun arttığını göstermektedir.

Frommelt Ölüm Sürecinde Ölüme İlişkin Tutum Ölçeği (Frommelt Attitude Toward Care of the Dying Instrument/FATCOD) Amerika, Japonya, İran ülkelerinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Ölçeğin Türkiye'deki geçerlik-güvenirliliği Çelik ve Kav tarafından 2013 yılında yapılmıştır (9).

Ölçeğin Cronbach alpha değeri 0.73

bulunmuştur. Bu çalışmada ise, Cronbach alfa değeri 0.69 olarak saptanmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin değerlendirilmesinde, IBM SPSS Statistics 21.0 (IBM Corp. Released 2012. IBM SPSS Statistics for Windows, Version 21.0. Armonk, NY: IBM Corp.) programı kullanıldı.

Bu çalışmanın istatistiksel analizinde yaş ve ölçek puanının dağılımı, Shapiro-Wilk testi ve normallik grafikleri ile incelendi. Yaş ortanca (min-maks), ölçek puanı ortalama \pm standart sapma ve ortanca (min-maks), cinsiyet gibi kategorik değişkenler, sayı ve yüzdelik olarak ifade edildi. Ölçek sorularına verilen yanıtların iç tutarlılığı,

Cronbach alfa katsayısı ile incelendi. Ölçek puanları cinsiyet, ana bilim dalı vb. özelliklere göre grupların dengesiz olması nedeniyle Mann-Whitney U testi ve Kruskal-Wallis testi ile karşılaştırıldı. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edildi.

Bulgular

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin %24.8'inin erkek öğrenci olduğu, %58.7'sinin en uzun yaşadığı yerin şehir olduğu, %16.5'inin 4.sınıf bahar yarıyılında iç hastalıkları hemşireliği anabilim dalı intörnü olduğu belirlendi. Öğrencilerin yaş ortalaması 22.82 ± 1.63 , (min-max: 20-36) olarak bulundu. İntörn öğrencilerin %76'sının (n=92) lisans eğitimi süresince ölüm ve ölmekte olan hasta bakımı ile ilgili eğitim aldığı, %72.7'sinin (n=88) klinik uygulamada ölüm olgusuyla karşılaştığı, %69.4'ünün klinik uygulamada ölmekte olan hastaya bakım verdiği, %66.9'unun ölmekte olan hastaya bakım vermeyi istediği tespit edildi (Tablo 1).

Bu çalışmada, Frommelt Ölmekte Olan Bireye Bakım Vermeye İlişkin Tutum Ölçeği toplam puan ortalaması 81.59 ± 12.99 , ortancası 80 (min-maks: 55-110) olarak bulundu.

Bu çalışmada; intörn öğrencilerin cinsiyet, Ana bilim dalı ve en uzun süre yaşadıkları yere göre FATCOD ölçeği puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmedi ($p > 0.05$), (Tablo 2).

Bu çalışmada; lisans eğitiminde ölüm ve ölmekte olan hasta bakımı ile ilgili eğitim alma durumuna göre, FATCOD ölçeği puan ortalaması değerlendirildiğinde lisans eğitimi sırasında ölüm ve ölmekte olan hasta bakımı ile ilgili eğitim alan öğrencilerin ölçek puan ortalamasının eğitim almayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlendi ($p < 0.05$), (Tablo 2).

Lisans eğitiminde klinik uygulamada ölüm olgusuyla karşılaşma durumuna göre, FATCOD ölçeği puan ortalaması incelendiğinde, klinik uygulamada ölüm olgusuyla karşılaşan öğrencilerin ölçek puan ortalamasının ölüm olgusuyla karşılaşmayanlara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptandı ($p < 0.05$), (Tablo 2).

Tablo 1. İntörn Öğrencilerin sosyodemografik ve ölüm olgusu ile karşılaşmaya ait özellikleri (n=121)

Özellikler	n	%
Cinsiyet		
Kadın	91	75.2
Erkek	30	24.8
Ana Bilim Dalı		
İç Hastalıkları	20	16.5
Hemşirelik esasları	17	14
Hemşirelikte yönetim	10	8.3
Doğum ve kadın hastalıkları	8	6.6
Çocuk sağlığı ve hastalıkları	15	12.4
Psikiyatri	13	10.7
Halk sağlığı	14	11.6
Cerrahi hastalıkları	16	13.2
Onkoloji	8	6.7
Yaşadığı Yer		
Köy	10	8.3
İlçe	40	33.3
Şehir	71	58.4
Toplam	121	100.0
Ölüm ve ölmekte olan hasta bakımı ile ilgili eğitim alma durumu		
Evet	92	76
Hayır	29	24
Lisans eğitimde klinik uygulamada ölüm olgusuyla karşılaşma		
Evet	88	72.7
Hayır	33	27.3
Klinik uygulamada ölmekte olan hastaya bakım verme durumu		
Evet	84	69.4
Hayır	37	30.6
Ölmekte olan hastaya bakım vermeyi isteme durumu		
Evet	81	66.9
Hayır	40	33.1
Toplam	121	100.0

Klinik uygulamada ölmekte olan hastaya bakım verme durumuna göre, FATCOD ölçeği puan ortalaması arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu buna göre uygulama yaptıkları dönemde ölmekte olan hastaya bakım veren öğrencilerin bakım vermeyen öğrencilere göre ölçek puan ortalamasının daha yüksek olduğu görüldü ($p<0.05$), (Tablo 2). Ölmekte olan hastaya bakım vermeyi isteme durumu durumuna göre, FATCOD ölçeği puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edildi ($p<0.05$), (Tablo 2). Ölmekte olan hastaya bakım vermeyi istemeyen öğrencilerin puan ortalaması daha yüksektir.

Tartışma

Yaşam sonu bakım, palyatif bakım ve beraberinde getirdiği ölüm olgusu günümüzde artık daha fazla tartışılmaktadır. Bu gerçeğe en fazla yüzleşen sağlık çalışanlarından birisi ve en önemlisi de hemşirelerdir. Bu nedenle hemşirelerin, ölmekte olan hastanın bakımına ilişkin tutumlarının değerlendirilmesi ayrıca önem taşımaktadır. Bu çalışmada FATCOD ölçeği kullanılarak, hemşirelik intörn öğrencilerinin ölmekte olan hastanın bakımına ilişkin tutumları değerlendirilmiş ve toplam puan ortalaması 81.59 ± 12.99 olarak bulunmuştur. Arslan ve ark.(2014) yaptıkları çalışmada ölüm tutumu

Tablo 2. FATCOD ölçek puanının bazı sosyodemografik ve ölüm olgusuyla karşılaşmaya ait özelliklere göre karşılaştırılması

Özellikler	Ortanca	Min-Maks	Ort±S istatistiği	Test	p
Cinsiyet				1.054 ¹	0.292
Kadın	82.5	55-110	80.76±12.41		
Erkek	80	57-110	84.10±14.52		
Ana Bilim Dalı				14.668 ²	0.066
İç hastalıkları	80.5	62-110	82.95±12.95		
Hemşirelik esasları	79	59-109	78.53±12.70		
Hemşirelikte yönetim	86	66-106	88.20±12.65		
Doğum ve kadın hastalıkları	87.5	70-107	88.13±11.00		
Çocuk sağlığı ve hastalıkları	79	55-110	80.80±15.33		
Psikiyatri	85	66-105	86.92±12.45		
Halk sağlığı	79.5	60-98	78.93±12.22		
Cerrahi hastalıkları	77	65-106	79.87±10.82		
Onkoloji	66	58-88	70.75±11.32		
Yaşadığı yer				0.680 ²	0.712
Köy	80	55-110	83.70±9.65		
İlçe	84.5	71-103	81.90±13.70		
Şehir	81	57-110	81.11±13.10		
Lisans eğitiminde ölüm ve ölmekte olan hasta bakımı ile ilgili eğitim alma durumu				3.441 ¹	0.001
Evet	91	63-110	89.14±12.87		
Hayır	79	55-110	79.21±12.15		
Lisans eğitimde klinik uygulamada ölüm olgusuyla karşılaşma				4.414 ¹	0.001
Evet	91	72-110	90.52±12.51		
Hayır	78	55-110	78.24±11.55		
Klinik uygulamada ölmekte olan hastaya bakım verme durumu				4.278 ¹	0.001
Evet	88	72-110	89.70±12.10		
Hayır	78	55-110	78.01±11.75		
Ölmekte olan hastaya bakım vermeyi isteme durumu				3.266 ¹	0.001
Evet	79	55-110	78.74±11.83		
Hayır	86.5	63-110	87.35±13.45		

1 Mann-Whitney U testi sonucu, 2Kruskal-Wallis testi

puan ortalamasını 95.2 ± 14.1 (47.00–142.00) olarak, Leombruni ve ark. (2014) İtalya'da hemşirelik öğrencileri ile yaptıkları çalışmada ise 115.20 ± 7.86 olarak bulmuşlardır. Bir diğer çalışmada ise; FATCOD skalasından elde edilen ortalama skor 99.9 ± 8.7 olarak bulunmuştur (9). Sonuçlar benzer niteliktedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun lisans eğitimlerinde ölüm ile ilgili eğitim almaları ve ölüm olgusuyla karşılaşmaları nedeniyle böyle bir sonuç çıkmış olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada; intörn öğrencilerin cinsiyet, ana bilim dalı ve en uzun süre yaşadıkları yere göre, FATCOD ölçeği puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmedi. Arslan ve arkadaşlarının (2014) yaptıkları çalışmada bu çalışma bulgularıyla benzer biçimde anlamlı bir fark tespit etmemiştir. Abu-El-Noor NI ve Abu-El-Noor (2016) ve Leombruni ve arkadaşlarının (2014) yaptıkları çalışmada cinsiyet ile FATCOD ölçeği puan ortalaması arasında anlamlı bir fark saptamamıştır. Klinik ortamda ölüm olayını ve ölmek üzere olan

hastanın bakımını deneyimlemek ve bu konuda eğitim almak, öğrenci hemşirelerin ölüme yönelik tutumlarını daha sonra etkileyebilecek en belirleyici faktörlerden biridir. Koç ve arkadaşlarının (2017) yaptıkları çalışmada, klinik ortamda ölüme daha sık karşılaşılan hemşirelerin daha olumlu ölüm tutumu sergilediklerini bulmuştur. Literatürde bu konuda yapılmış bir çok çalışmada da, bu faktörlerin ölüme yönelik tutumu olumlu etkilediğini göstermektedir (2,4,14,15,16,17,18). Bu çalışmanın bulguları literatürle uyumlu bulunmuştur.

Conner ve arkadaşlarının (2014), hemşirelik öğrencileriyle yaptıkları deneysel çalışmada ölüme yönelik verilen 16 haftalık kapsamlı eğitim öncesi ve sonrası puan ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur. Eğitim sonrası FATCOD puan ortalaması daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgular, ölüm gerçekliğinin ve ölüme karşı olumlu tutum gerçekleştirebilmenin, okuldaki eğitim sürecinin ayrılmaz bir parçası olması gerektiğini göstermektedir. Bu sonuç, hemşirelik öğrencilerinin hemşirelik eğitimi sırasında ve sonrasında çalışma hayatındaki süreçte, ölmekte olan hastanın bakımına ilişkin daha olumlu tutum geliştirmelerine yardımcı olunması için, hemşirelik eğitiminde ölüme ilişkin verilen eğitimin daha yoğun verilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu çalışmada, intörn öğrencilerin, %66.9'unun ölmekte olan hastaya bakım vermeyi istediği tespit edildi. Bu sonuç bazı literatür verileri ile de benzerlik göstermektedir (4,11). Lisans sürecinde ölüme ilgili eğitim alan ve ölmekte olan bireye bakım veren öğrenci sayısının fazla olması nedeniyle böyle bir sonuç ortaya çıkmış olabilir. Nitekim, yapılan çalışmalar ölüm deneyimi ve ölüme ilişkin alınan eğitimin ölüme yüzleşme anksiyetesini azalttığını, ölüm ve ölüme ilişkin baş etme davranışı geliştirmeyi kolaylaştırdığını vurgulamaktadır (7,19).

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın sonucunda;

- İntörn öğrencilerin, FATCOD Ölçeği toplam puanı ortalaması 81.59 ± 12.99 , ortancası 80 (min-maks: 55-110) olarak,

-Lisans eğitiminde ölüm olgusu ve ölmekte olan hasta bakımı ile ilgili eğitim alan öğrencilerin FATCOD puan ortalaması daha yüksek,

-Klinik uygulamada ölüm olgusuyla karşılaşan ve ölmekte olan hastaya bakım veren öğrencilerin FATCOD ölçeği puan ortalaması daha yüksek olarak bulundu.

Bu sonuçlar; hemşirelik eğitiminde yaşam sonu bakım, ölüm ve palyatif bakım ile ilgili derslerin gerekli olduğunu ve hemşirelik müfredatına geniş kapsamlı olarak entegre edilmesi gerektiğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu dersler, ölüm kavramına yönelik olumlu tutum geliştirmeyi sağlayacak, "role-play", video gösterimi vb. interaktif yöntemlerle zenginleştirilmelidir.

Ayrıca; öğrenciler klinik eğitimleri süresince ölüm olgusu ile karşılaştıklarında ya da ölmekte olan hastaya bakım verdiklerinde öğretim elemanları ve klinik hemşireler tarafından desteklenmeli ve yönlendirilmelidirler.

İletişim: Dr. Ezgi Karadağ

E-posta: ezgikaradag44@gmail.com

Kaynaklar

1. Santos RA, Moreira MCN. Resilience and death: the nursing professional in the care of children and adolescents with life-limiting illnesses. *Ciência & Saúde Coletiva* 2014; 19(12):4869-4878.
2. Koç Z, Sağlam Z. Hemşirelik öğrencilerinin yaşam sonu bakım ve ölüm durumuna ilişkin duygu ve görüşlerinin belirlenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 2008; 12(1): 14-17.
3. Bilge A, Embel N, Kaya FG. Sağlık profesyoneli olacak öğrencilerin ölüme karşı tutumları, ölüm kaygıları arasındaki ilişki ve bunları etkileyen değişkenler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi* 2013; 4(3):119-124.
4. Arslan D, Akca NK, Şimşek N, Zorba P. Student nurses' attitudes toward dying patients in central Anatolia. *International Journal of Nursing Knowledge* 2014; 25(3): 183-188.
5. Akça F, Köse Aİ. Ölüm kaygısı ölçeğinin uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Klinik Psikiyatri* 2008; (11)7: 16.
6. Işık E, Fadiloğlu Ç, Demir Y. Ölüme karşı tutum ölçeğinin türkçe çevirisinin hemşire popülasyonunda geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Hemşirelik Araştırma Dergisi* 2009; 2:29-43.

7. Özdelikara A, Alkan SA, Boğa NM, Şahin D. Öğrenci hemşirelerde ölüm kaygısı. Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi 2016; 1(1): 1-16.
8. Jo KH, Doorenbos AZ, & An GJ. Effect of an end-of-life care education program among Korean nurses. *Journal of Hospice and Palliative Nursing* 2009; 11(4): 230–238.
9. Çevik B, Kav S. Attitudes and experiences of nurses toward death and caring for dying patients in Turkey. *Cancer Nursing* 2013; 36(6): 58–65.
10. Iranmanesh S, Savenstedt S, Abbaszadeh A. Student nurses' attitudes towards death and dying in south-east Iran. *International Journal of Palliative Nursing* 2008; 14(5): 214-219.
11. Abu-El-Noor NI, Abu-El-Noor MK. Attitude of palestinian nursing students toward caring for dying patients a call for change in health education policy. *Journal of Holistic Nursing, American Holistic Nurses Association* 2016; 34(2): June 193– 199.
12. Leombruni P, Miniotti M, Bovero A, Zizzi F, Casteli L, Torta R. Attitudes toward caring for dying patients: An overview among Italian nursing students and preliminary psychometrics of the FATCOD-B scale. *Journal of Nursing Education and Practice* 2014; 4 (3): 188-196.
13. Koç A Öztaş D, Avcı DA, Akkuş Y, Uysal N, Sılay K. Exploring Turkish Nurses' Attitudes towards Death: A Prospective Study, *JOJ Nurse Health Care* 2017; 4(5): 1-8.
14. Barrere CC, Durkin A, La Coursiere S. The influence of end-of-life education on attitudes of nursing students. *International Journal of Education Scholarship* 2008; 5(1):11-15.
15. Cooper J, Barnet M. Aspects of caring dying patients which cause anxiety to first year student nurses. *International Journal of Palliative Nursing* 2005; 11(8): 423–430.
16. Shin F, Gau M, Lin Y, Pong S, & Lin H. Death and help expected from nurses when dying. *Nursing Ethics* 2006; 13(4): 360–375.
17. Taşdemir G, Gök F. Bir Sağlık Yüksekokulu'nda Okuyan Öğrencilerin Ölüm Kaygılarının Belirlenmesi. *International Journal of Human Sciences* 2012; 2: 303-317.
18. Hasheesh MA, AboZeid SA, El-Said SG, Alhujaili AD. Nurses characteristics and their Attitudes toward Death and Caring for Dying Patients in a Public Hospital in Jordan. *Health Science Journal* 2013; 7(4): 384-394.
19. Conner NE, Loerzel VW, Uddin N. Nursing student end-of-life care attitudes after an online death and dying course. *Journal of Hospice & Palliative Nursing* 2014; 16(6): 374-382.